

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TOVUSHLARNI O'RGATISH

Xudarganova Nasibaxon Shixnazarovna.

Xorazm viloyati Shovot tumani 41-maktab

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda onatili darslarida tovush va harflarni undoshlarni o'rgatish xususida fikr yuritiladi. Boshlang'ich ta'limda bolada to'g'ri yozish ko'nikmalarini shakillanishiga yordam beradi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar tovush va harflar bilan tanishadi va ularning to'g'ri yozish ko'nikmalarini shakillantirish.

Kalit so'zlar: tovushlar, harflar, fonema, shovqinlilar, sonorlar.

Kirish: Tovush- Nutq jaroyonida real talaffuz qilingan, qulog'imiz bilan eshitgan eng kichik va boshqa mayda bo'lakka bo'linmaydigan nutq parchasidir. Biz tovushlarni aytamiz va eshitamiz. Og'zaki nutqning tovush tizimini o'rganadigan tilshunoslik bo'limi fonetika (yunoncha-phone —tovushldegani)deyiladi.Harf- tovushning yozuvdagi shartli belgisidir. Harflarni ko'ramiz, yozamiz, o'qiymiz. Harflar fonemalarning yozuvdagi aksi, tasviridir.

Asosiy qism: Savod o'rgatishda tovush-harf bilan tanishtirish unilardan boshlanadi. Hozirgi o'zbek tilida 6 ta unli fonema mavjud: a, o, i, e, u, o_.O'zbek tilida 24 ta undosh tovush bor. Yozuvda ular 23 ta harf bilan ifodalanadi: shulardan 3 tasi harf birikmasi, 21 tasi yakka harf bilan belgilanadi. U lar quyidagilar: b, d, f, g, h, j (jurnal), j (jo _ja), k, l, m, n, p, q, r, s, t, v, x, y, z, g', sh, ch, ng. Undoshlarni o'rgatishda ham muayyan tartibga, talabga asoslaniladi.Harf birikmalarini o'rgatishdagi qiyinchilik hisobga olingan holda, ularning alifbe davrining oxirgi bosqichida o'rganilishi maqsadga

muvofigdir. J harfi ikki tovushni ifodalaydi, shuni hisobga olib, unga alohida darslar ajratiladi.[1] Birinchi da rsda portlovchi j tovushini o'rgatish, talaffuzini tushuntirish, analitik-sintetik mashqlar yordamida ko'nikmalar hosil qilinadi, keyingi darsda esa sirg'aluvchi j tovushi va uning talaffuzi o'rgatiladi. So'ng bu ikki tovushning talaffuzidagi farq taqqoslash usuli orqali tushuntiriladi.

Tovushlar va ularning tasnifi.

Tovushlar og'iz bo'shligida to'siqqa uchrashi yoki uchramasligiga ko'ra ikki guruhga bo'linadi: unli va undosh. Unli tovushlar - og'iz va bo'g'iz bo'shligida hech qanday to'siqqa uchramay hosil bo'ladigan, tarkibi ovozdan iborat (shovqin deyarli ishtirok etmaydigan) tovushlar. Unli tovushlar tasnifi-ular quyidagicha tasnif qilinadi:

I. Tilning gorizontal harakatiga ko'ra

- a) Old qator
- b) Orqa qator

II. Tilning vertikal harakatiga ko'ra

www.pedagoglar.uz

30-son 7 –to'plam may 2022 Sahifa: 221

- a) Yuqori tor unlilar
- b) O'rta keng (keng) unlilar
- c) Quyi keng unlilar

III. Lablarning ishtirokiga ko'ra

- a) Lablangan
- b) Lablanmagan

Undosh tovushlar- og‘iz va bo‘g‘iz bo‘shlig‘ida turli to‘siqlarga uchrab paydo bo‘ladigan, tarkibi fatsat shovqindan yoki ovoz va shovqindan iborat tovushlar. Ularning talaffuzida havo oqimi sirg‘alib yoki portlab chiqadi. Bu havo oqimi un paychalarini titratib yoki titratmay o‘tadi.[2] Natijada turli jihatdan birbiridan farkli. Undosh tovushlar hosil bo‘ladi. Dunyodagi har bir til o‘ziga xos undoshlar tizimiga ega.

Tildagi undoshlar tizimi konsonantizm (lot. consonans — undosh tovush) deyiladi. Undosh tovushlar 3 tomonlama tasnif qilinadi.

I. Hosil bo‘lish o‘rniga ko‘ra undoshlar 3 xil bo‘ladi.

- a. Lab undoshlari
- b. Til undoshlari
- c. Bo‘g‘iz undoshlari

II. Hosil bo‘lish usuliga ko‘ra undoshlar 3xil bo‘ladi.

- a. portlovchilar
- b. Sirg‘aluvchilar
- c. Qorishiq (affrikat)

III. Ovoz va shovqinning ishtirokiga ko‘ra 2 xildir.

- a. Jaranglilar
- b. Jarangsizlar

O‘zbek tili yozuvi tovush yozuvi hisoblanadi, chunki tovush yozuvda harflar bilan ifodalanadi. 1-sinf o‘quvchilari quyidagilarni bilib olishlari lozim:[3]

- a) tovushni talaffuz qilamiz va eshitamiz;
- b) harfni ko‘ramiz, o‘qiymiz va yozamiz;

v) harf – tovushning yozuvda ifodalanadigan belgisi.

O‘quvchilar ko‘pincha tovush bilan harfni aralashtirib, xatoga yo‘l qo‘yadilar. Ularda grafik malakani shakllantirish uchun quyidagilarni o‘rgatish zarur:

1) bir undosh harf yozuvda ikki undosh tovushni ifodalashi mumkin (masalan, maktab so‘zidagi b harfi p tovushini, makt abim so‘zidagi b harfi b tovushini ifodalaydi);

2) jo‘ja, jajji so‘zlaridagi j tovushi (jarangli, portlovchi) ham, jurnal, vijdon so‘zlaridagi j tovushi (jarangli, sirg‘aluvchi) ham bitta j harfi bilan ifodalanadi;

3) tong, keng so‘zlaridagi uchinchi jarangli undosh tovush (ng) ikki harf birikmasi (ng) bilan ifodalanadi;

4) sh, ch harf birikmalari ham bir tovushni ifodalaydi (shamol, choy).

Xulosa. Xulosa o‘rnida shuni keltirishimiz mumkinki, o‘sib borayotgan har bir yosh avlod har tomonlama yetuk shaxs bo‘lib yetishmogi, ushbu ozod va obod vatanimizga, ulug‘ ota-bobolarimizga munosib farzand bo‘lib o‘sib unmog‘i-lozim. Buning uchun yoshligidan, mustahkam bilim olib borishi darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. I. Azimova, K. Mavlonova 1-sinf —Ona tili va O‘qish savodxonligil Toshkent .2021-yil.

2. I. Azimova, K. Mavlonova 2-sinf —Ona tili va O‘qish savodxonligil Toshkent .2021-yil.

3. S. Matchonov, H. Bakiyeva, X. G‘ulomova ,Sh, Yo‘ldoshev, G. Xolboyeva ..Ona tili va uni o‘qitish metodikasi .darslik .Toshkent.2021-yil